

ИЗВОД ИЗ ДНЕВНИКА ПЕШАДИЈСКОГ БРИГАДНОГ ЂЕНЕРАЛА ДРАГОЉУБА ВУКОВИЋА О ДАНИМА ПРОВЕДЕНИМ НА СЛУЖБИ У БОСНИ

Сажетак: Историјски архив у Ужицу у циљу обележавања догађаја везаних за Велики рат, почев од 2014. године, па све до ове – 2018, сваке године је објавио макар по један дневнички, односно мемоарски запис учесника тог догађаја. Један од дневника је и дневник пешадијског бригадног ђенерала Драгољуба Т. Вуковића, који је приређен за штампу под називом "Како да добри Бог". Дневнике је Вуковић водио од мобилизације – 1914. године, све до 1929. године. За часопис Архивистичког друштва Републике Српске издвојили смо из дневника оне записе који се односе на Вуковићеву службу у Босни, одмах након завршетка рата, односно формирања државе јужних Словена.

Кључне речи: Сарајево, Босански Брод, команда, командант, рат, служба.

О томе како су дневници ђенерала Вуковића публиковани у Србији¹

У Минхену, тада у Савезној Републици Немачкој, 1979. године појавила се књига на српском језику, штампана ћирилицом, у издању писца – приређивача Момчила Вуковића Бирчанина,² под називом "Голгота и васкрс Србије".³

¹ Историјски архив у Ужицу објавио је 2018. године дневник Драгољуба Т. Вуковића под називом "Како да добри Бог". Дневник је за публикавање у Србији приредио Жељко Марковић.

² О Момчилу Вуковић погледај: "Момчило Вуковић Бирчанин (1911–1984) – приватни краљев секретар". *Гласник*, Историјски архив Ваљево, бр. 46 (2012): 153–162; "Краљев секретар Момчило Вуковић Бирчанин – Мумија (Београд 24.9.1911 – Минхен 26.4.1984)". *Историјска баштина*, бр. 16 (2007): 316–321.

³ У издању БИГЗ-а и "Партизанске књиге" у Београду је 1986. године објављена књига под насловом "Голгота и васкрс Србије 1914–1915", чији су приређивачи Силвија Ђурић и Видосав Стевановић. Друга књига носи назив "Голгота и васкрс Србије 1914–1918" од истих приређивача. Момчило Вуковић је своју књигу, истог назива, објавио доста раније – 1979. године. Та чињеница је један од разлога што смо новом српском, прерађеном и допуњеном издању дали нов назив.

Поднаслов књиге био је: "Очев дневник I светског рата". Књига није никада публикована нити представљена у СФРЈ, нити касније у Републици Србији.

Књига је настала као приређивачко – ауторско дело Момчила Вуковића, који се обавезао да белешке свог оца генерала Драгољуба Вуковића, које се односе на догађаје из Великог рата, приреди за штампу. Као израз те намене и преданости, појавила се публикација под напред наведеним називом. Она није резултат утврђене приређивачке методологије. Белешке свога оца приређивач је искористио као потку око које преда и запреда своју причу, уткива своје утиске, знања и вештине везане за српску повесницу, војну тактику и књижевну епику. Појављују се, наизменично у књизи, приређивачеви – пишчеви блокови, са оним везаним за дневничке бележнице. Тешко је каткад у књизи пратити нит дневничког казивања, јер је испресецана, а умногоме чак издробљена приређивачевим приповедањем, које прати текст дневничких белешки у истој казивачкој разини.

Књигу је приређивач издања штампаног у Ужицу донео у Србију пре онолико времена колико је било потребно да се приреди у новом облику. У таквом издању претрпела је потпуну прераду. Из онакве књиге, препознат је онај дневнички запис, пажљиво пропраћен, одвојен је његов "малтер" са "зида" књиге, рестауриран и на тај начин конзервиран. Приређивач ужичког издања књиге имао је на уму читаоца који је навикао да дневничке записе чита на одређен начин и да му се они презентују по утврђеној методологији. Дневнички записи у првом приређеном облику износили су, отприлике, мање од педесет процената текста књиге. Приређивана у туђини, приређивач коме је одузето национално држављанство и право на избор, приватни секретар краља Петра II, дубоко емотиван и национално оријентисан, кроз махом романтичну књижевну авлију, дао је себи слободу да начин приређивања дневника осети као одуг дуга оцу, али и израз своје личности, која је кроз такву књигу могла рећи оно што другачије није могао нико ни да чује.

Као приређивач ужичког издања, осим књиге о којој је било речи, уверио сам се у аутентичност објављеног, захваљујући оригиналној бележници сачуваној на атлантском острву Тенерифе. Поред шест дневничких бележница⁴ (остале су изгубљене, односно уништене након првог приређивања), сачувани су Вуковићеви војни записи, настали у служби у Војсци Краљевине Југославије. Њих је од дробилице времена сачувала брига поћерке приређивачеве. То је госпођа Анамари Хер, чијом се племенитошћу појавио мастилјави ратнички траг Драгољуба Вуковића, у корицама српске повеснице и отворио пред нашим читаоцем.

⁴ Сачуване су оригиналне свеске, различитих формата, вођене у периодима: прва 1. јануар – 24. септембар 1918; друга 23. децембар 1918 – 12. март 1929; трећа 14. март – 10. април 1919; четврта 1. јул – 22. август 1919; пета 22. август – 1. новембар 1919. и шеста свеска 1. новембар – 21. децембар 1920.

Упоређујући сачувану свеску дневничких записа, вођену у периоду 1. јануар – 24. септембар 1918, са објављеним записима, примећујемо доста изостављених делова. У новом издању они су придодати, односно за наведени период извршена је потпуна редакција првобитног приређивачевог издања. Из тог разлога можемо сматрати да је првобитно објављен текст редигован, да у њему недостају делови које је претходни приређивач сматрао небитним и тиме ускратио комплетност објављеног дела. Неке од измена урађене су и у новом издању, а тичу се правописа и језичке норме.⁵

Приређивачка слобода (читај: право и обавеза) упутила нас је да ужичком издању дамо посебан назив. На 374 места у дневнику Драгољуб Вуковић наводи име господње. Драгољуб се обраћа Богу у смислу молитве да га спасе, да спасе Србе, војску, да поново стигне у отаџбину. Забележено је под датумом 26. и 27. август 1919. године, говорећи о неизвесности због болести супруге, беспарице, намештења: "Како да добри Бог". У томе је сва филозофија и живот писца дневника. Име господње и молитва Драгољубова вратили су његове дневнике у отаџбину. Дао је добри Бог. На острву Тенерифе, у кући где бејашу сачувани Вуковићеви дневници, стајала је на зиду икона Св. оца Николе, чудотворца. То је икона која је из Вуковићеве куће из Ваљева, преко Љубљане и Минхена доспела на Канарска острва.⁶

Писање дневника у ратним околностима има нешто молитвено у себи. Бележнице су вечити олтар коме се враћају они који пишу. Отварање корица бележнице слично је отварању врата храма. Зато наше читање има једну верску

**Монах Николај Велимировић
благосиља мајора Драгољуба Вуковића
пред одлазак у Велики рат**

⁵ Ради лакше читљивости, приликом лектуре текста исправљене су неке од "грешака" аутора: негација уз глагол у овом издању је одвојена, падежи су написани по данашњим правилима, као и глаголи, заменице; у речима у којима је то било потребно извршене су гласовне промене, поштован је принцип писања малог и великог слова итд. Поједине речи допуњене су тако што су стављане угласте заграде, нарочито тамо где је аутор правило скраћенице. Неки од старинских израза задржани су тачно како их је аутор наводио, без обзира на то што се данас изговарају другачије, како би текст остао што аутентичнији. На тај начин читалац ће лагано упловити у свет нашег јунака, осетивши дух епохе у којој је живео и писао.

⁶ Више о томе у роману: Жељко Марковић. *Атлантида Алто*. Чајетина: Библиотека "Љубиша Р. Ђенић", 2013.

разину, а објављивање оваквих записа свету обавезу. У годинама када обележавамо стогодишњицу Великог рата, процес вечитог означавања слободе је и то да молитву можемо приказати у оваквом руху.

Уважавајући сарадњу која већ дуг низ година постоји и негује се између Архива Републике Српске и Историјског архива у Ужицу, за овај часопис издвојили смо из дневника "Како да добри Бог" записе Драгољуба Вуковића који се односе на његову службу у Босни. Ови записи се односе на период од 19. фебруара до 24. марта 1919. године. Сматрамо да ће побудити пажњу читаоца, јер се односе на време одмах по завршетку Великог рата, односно по формирању државе Јужних Словена.

О писцу дневника

Драгољуб Т. Вуковић по
окончању Првог светског
рата

Драгољуб Т. Вуковић рођен је 7. децембра 1880. године⁷ у Београду. Његов отац звао се Теофило Вуковић, а мајка Јелисавета Вуковић, рођена Јанковић. Теофило је био трговац у Београду, родом из села Среткова код Тетова, а супруга Јелисавета беше родом из самог Београда.

Вуковићи су старином од Васојевића из Црне Горе, који су се за време војевања Аустрије и Русије са Отоманском империјом, у XVIII веку, превели једном граном у Стару Србију у село Сретково, у околини Скопља, а затим се стриц Теофилов – Чукар преселио у Београд. Ту ће држати, у тадашњем жарковачком атару, кафану коју су звали "Чукарова кафана", па ће се потом сав тај крај по њему назвати Чукарица.

Драгољуб се родио на патерице кућне славе Св. Николе. Теофило и Јелисавета су већ имали две кћери: Анђелију и Љубицу. Мушка принова им бејаше драга и зато му на крштењу наденуше име Драгољуб. Добили су затим и другог сина, коме дадоше име Милан, по ондашњем владару Милану Обреновићу – првом српском краљу после Косова.

Завршио је четири разреда основне школе (1887–1890), затим шест разреда гимназије (1891–1897), а потом је примљен на Војну академију у XXX класу. Нижу школу Војне академије похађа од 30. септембра 1897. до 30. септембра 1899. године. За каплара и поднаредника произведен је 1898, а за наредника 1899. године. За потпоручника бива унапређен 30. септембра 1899. године. Први распоред му је био за водника 14. пешадијског пука у Књажевцу.

⁷ Датуми су наведени по старом календару.

После годину дана премештен је у Београд, у 8. пешадијски пук, а затим у Под-официрску школу.

Класни друг Драгољуба Вуковића, тада коњички потпоручник краљеве гарде Петар Живковић,⁸ покушава да заврбује Вуковића у заверу против краља Александра Обреновића, чему се он успротивио, но није могао ни заобићи овај крвави чин. По извршеном атентату добио је наређење, као пешадијски потпоручник у краљевој гарди, да изврши сахрану убијених краља и краљице у највећој тајности. Тела су била пренесена у Цркву Св. Марка у Београду, где је била отворена гробница Анке Јеврема Обреновића и ту су положени посмртни остаци, а гробница затворена, без икаквог натписа на плочи.

Исте ноћи добио је наређење новопостављеног министра војног генерала Јована Атанацковића о постављењу за водника 5. пешадијског пука у Ваљеву. У Ваљеву упознаје Катарину Бирчанин, ћерку трговца Маријана Бирчанина, праунука Илије Бирчанина. Венчали су се 1906. године у Ваљеву и живели у Улици Милоша Великог бр. 70, у делу града Брђани. У браку су имали четворо деце: кћер Браниславу (рођену 1907), кћер Јелисавету (1909), сина Момчила (1911) и сина Милана (рођен 1912. на Божић и умро на Ускрс 1913. године).

Ваљево тога доба било је седиште Дринске дивизијске области. Вуковић је постао командир чете у 5. пешадијском пуку и после анексије Босне и Херцеговине био је премештен (1909) у 8. пешадијски пук у Београд, где га затиче балкански рат. Од мобилизације до 30. октобра 1912. године био је ађутант 8. пука I позива. Од 30. октобра 1912. године до демобилизације је командант 3. батаљона 7. пешадијског пука I позива. Од демобилизације је ађутант Брегалничке дивизије у Штипу, до 26. децембра 1913. године. Од 26. децембра 1913. до 13. јула 1914. године на служби је у Ваљевској пуковској окружној команди.

Када је 13. јула 1914. године (по старом календару) оглашена мобилизација војске, имао је 34 године. Као пешадијском мајору, за мобилизацијско место одређено му је Ваљево, у дужности команданта 4. батаљона 5. пешадијског пука I позива, чији је командант био пуковник Стеван Милетић.

Рат је оглашен 17. јула и тим датумом почињу његови дневници писани у џепним нотесима, оловком или мастилом, кратким војничким стилем, некада

⁸ Петар Живковић (Неготин, 1. јануар 1879 – Лондон, 3. фебруар 1947) био је српски високи официр, југословенски генерал, политичар и фигура краљевске диктатуре. Учествовао је у обраћању династије Обреновића. Организовао је дворску официрску клику "Бела рука", на чијем ће челу, као један од инспиратора Солунског процеса, ликвидирати Драгутина Димитријевића Аписа. Као одани присталица краља Александра био је председник владе, министар унутрашњих послова, војске и морнарице током Шестојануарске диктатуре. Од 1931. био је организатор, а од 1936. председник режимске реакционарне политичке групе Југословенске националне странке. Од априла 1941. био је у емиграцији, као помоћник министра војске у емигрантским владама. После рата остао је у емиграцији, где је и умро. Осуђен је на смрт с групом Драгољуба Михаиловића.

из дана у дан, некада садржајно за период од неколико дана. То су његови лични дневници, писани за себе и, у случају да погине – за жену и децу, како забележи: "Да знам где сам када био, шта је било и како је стварно било..."

Дневник се завршава демобилизацијом војске и наредбом регента Александра као врховног команданта од 31. марта 1920. године. Временом је водио прибелешке о појединим важнијим догађајима његове војничке каријере и оне су придодате дневнику. Указом краља од 22. априла 1929. године постављен је за команданта Шумадијске пешадијске бригаде. На краљев рођендан, 16. децембра 1929. године, унапређен је у чин пешадијског бригадног ђенерала.

Од последица контузије на Грацу 3. августа 1914. године (по старом календару), поред тешке контузије главе задобио је и повреду десне ноге. Као последица тога, оболео је и преминуо, услед тровања крви, 29. септембра 1930. године у гардијским становима, где га је из болнице пренео класни друг генерал Петар Живковић.

Погреб је био у Београду, а опело у Вазнесенској цркви. Сахрани су присуствовали, између осталих и Петар Живковић, тада председник краљевске владе, генерал Драгољуб Стојановић, министар војни, генерал Милан Ж. Миловановић, начелник Генералштаба и бројни други.

Извод из дневника "Како да добри Бог"

6/19. фебруар 1919.

Среда. Београд – Земун.

Устао сам са Миком⁹ у 7 сати. Одосмо код њега у касарну, код Косте. Тражих кум Миланове¹⁰ и не нађох их код куће. Чуо сам да је и кум Милан у Београду. Био сам код Олге, позвала ме на вечеру, али не могу ићи јер путујем.

Био са драгом Олгином у "Гранд" хотелу после са Миком код "Руског цара". Ручао сам код Мице и Веље. Била Зорка, Света и Мика.

По ручку узмем лађу и дођем у Земун око 4 сата поподне. Ту ћу и ноћити, па ћу сутра возом даље.

7/20. фебруар 1919.

Четвртак, Петак. Земун – Славонски Брод – Босански Брод – Сарајево.

Из Земуна сам пошао у 6 јутра и путовао цео дан и целу ноћ и 8. фебруара у 10 сати стигох у Сарајево. Лепо је путовати кроз Срем. Богат и има свега и свачега. Нарочито око Митровице има дивних шума. Пукла равница да се догледати не може. Свега у изобиљу. Дивна села. На свакој станици може човек купити свега и свачега. Чим се пређе у Босну – већ је другачије, види се

⁹ Мика – Милан Вуковић, брат мајора Драгољуба Вуковића

¹⁰ Генералштабни пуковник Милан Ж. Миловановић

да је свет сиротнији, и да нема баш свега. Кад стигох у Сарајево, нема нигде ни у једном хотелу ама ни једна соба, једва нађох једну приватну кућу те колко да се умијем и преноћим. Видећу шта ћу сутра чинити за стан, јер у штабу нема места.

Ручао сам и вечерао у хотел "Централу", а сутра ћу у стану менажу.

Јавих се новом кдту [команданту] пуковнику Чеди Марковићу. Лепо ме је примио. Од сутра му и пошту носити морам. Чим стигох дали су ми једну гомилу поште око 500 аката. Страх човека да погледа, а камоли да ради. Але се мора, ваљда и то неће бити још дуго времена.

22. фебруар 1919.¹¹

Субота. Сарајево.

У великом сам послу.

23. фебруар 1919.

Недеља. Сарајево.

Звао кдт [командант] дивизије све официре у офиц.[ирски] дом. Задивило ме је како је диван дом. Баш су уживали аустр.[ијски] официри. Па поред дома имају у Сарајеву и своје станове то и жењени и нежењени бесплатно.

Изађох на корзо вечерас. То је толико много света, да је то страшно, просто нисам веровао да у Сарајеву има толико света. Увече сам био на пиву. Дивно пиво. Од када га нисам пио, те сам га се ужелео.

Дође Красојевић из Ваљева, одређен за Тузлу.

За мене нема још ништа, али се у Бога надам да ћу добити извештај до 10. марта. Само да ме добри Бог тиме обрадује једном. Надам се много рачунам на Мику да ми ту ствар сврши, а и Уча је за то расположен.

25. фебруар 1919.

Сарајево.

Не знам што већ нема мога распореда, те да и ја једном добијем одређење. Досади ми лепо ађутантисати.

Данас сам једва скунаторио¹² постелне ствари, лавор и бокал и наместио да ноћивам у мојој канцеларији, а и најзгодније ми је ту, бар сам миран и ту сам, јер једнако зивкају.

¹¹ У Краљевини СХС "нови" грегоријански календар званично је прихваћен Законом о изједачавању старог и новог календара од 10. јануара 1919. године, објављеном у првом броју "Службених новина Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца". Овим законом одређено је да у целој држави на дан 15. јануара 1919. године, по "старом", престаје да важи стари календар и да се даном 28. јануара 1919. године уводи рачунање времена по "новом" календару. Држава је усвојила грегоријански календар у време када није постојао Сабор СЦЦ, па је тако СЦЦ остала на старом календару.

¹² Скунаторити – с муком стећи, прикупити

Досадише молбе свију аустр.[ијских] чиновника – и официра, за пријем у нашу службу. Баш су сада уштогљени аустријски официри мизерни и бедни. Кад их човек само види како поздрављају на улици.

26. фебруар 1919.

Сарајево.

Скупоћа силна за исхрану, а распореда нема, па лепо не знам како ће се изаћи на крај са овом скупоћом. Сад за фебруар немамо ни новчану храну, те и ту ће бити повуци-потегни. Најгоре ми је што не могу доста новца послати Каји.¹³ Дали нам нешто више, а кад се овако троши на две стране, то је страхо-та.

Служба је тако страшна и сецачка, да сам гори од сваког посилног, једва чекам да ме преместе, само да то да добри Бог, па ће све бити добро.

3. март 1919.

Понедеоник. Сарајево.

Чеда је веома незгодан. Излазим с њим на крај, али са муком и натегом. Све нешто извољева. Стара и преживела Живковићева школа.

Невероватно сам нервозан што овај распоред већ једном не долази. Једва чекам само да се откачим од овог Сарајева.

Хвала Богу сада нема грознице, те ми је како-тако добро, али што ме пригњави 2–3 пута, баш дођох до липсаћа. Стигло оно чудо с пута – озебао сам. Кашљем још грозно, али се то да трпети, само кад нема грознице, опет је добро.

4, 5. и 6. март 1919.

Сарајево.

Од силнога рада и колосалног једа, страшно ми је тешко, толико да се то просто не да описати. Мене просто чуди и диви то да ја још од како сам официр нисам био на неком положају где не би имао дан-ноћ радити. Ја још не изађох да се прошетам кроз Сарајево, само у канцеларији, па је то јако тешко. Воздуха сам жељан да се надишем, а ова магла у Сарајеву, па лепо ме удави. Дисати се просто не може. Молим се само добром Богу да ме само спасе и Сарајева и овога посла у Сарајеву.

Сад треба да примамо и сав посао Народне одбране,¹⁴ то је било као минист.[арство] војно за Босну и Херцеговину. Са досадашњим расформира-

¹³ Пишчева супруга Катарина Вуковић, дев. Бирчанин

¹⁴ Народна одбрана је била национална организација у Краљевини Србији, основана 1908. године, у време Анексионе кризе, у Београду, као протест против нелегалне анексије Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске. Оснивачи ове организације су били, између осталих, Јован Дучић и Бранислав Нушић. Ова организација је из Краљевине Србије у Босну слала четничке одреде, ради борбе против Аустрије. За време балканских ратова, преко ове организације су регрутовани добровољци за борбу у Македонији. У Јулском ултиматуму, Аустроугарска је зах-

њем Шумад.[ијске] дивиз.[ије] мука се мучи, а камоли сада кад се прима и та Народна одбрана.

У самој команди је једна страховито загушљива атмосфера. Командант није рђав, али онако нешто човека гуши, ђаво ће га знати што је то, али гуши и тешко је човеку, али описати не може.

Са страховитим нестрпљењем очекујем премештај. Кад он дође изгледа ми као да ћу се родити, толико ће ме обрадовти.

Брине ме јако зашто од Каје немам ништа до сада. Молим Бога само да су здрави. Како ли слуша Душко, да ли је ваљан? За оне моје знам већ какви су, али сад је и Душко мој. Баш волим због Каје што сам га узео. Како је њој сиротој тешко кад види њене рођене сестре деца како се муче и потуцају. Баш ћу гледати да од Душана и Момчила направим људе, те да у њима ја и Каја некад живимо, ако доживимо то задовољство.

Данас умро мајор Венчевић од запаљења средњег ува – исто што је и наш Мика имао. Страшна је то болест, пређе у тровање крви. Ето ти шта је живот, нигде ништа. Само мука, јед и јед и то је све, а живети се мора, због оних које ваља на пут изводити и који су тек почели живети.

7. март 1919.

Петак. Сарајево.

Тежак и суморан дан и киша. Уморнији сам устао, него што сам синоћ лего, а то ми је најгоре, јер ми треба радити, а не може се. Имам кијавицу. Боли ме глава, никад човеку да је добро.

Шта ли ради Кајка и деца, да ли су они здрави. Једва чекам да их видим и да се састанемо. Изгледа ми као да смо 5 година једно без другог. Баш осећам како се побеђујем да не могу живети без њих.

Бојим се да и наспрам самога посла не постанем индиферентан, јер је толики да ће свакоме стрпљењу доћи крај. Поред најбоље воље досади толико човеку да би све бацио.

Човек не уме да се нађе у овом хаосу, те земаљска влада, те неки уреди, те окружја, те председништва, лом божији. Муку мучим какву одавно нисам мучио, да Бог сваког сачува само да ми је да се откачим одавде, па бих се рачунао за сретног човека. Уводи се и нека ђавоља нова администрација, те и са тим човек има муке и главобоље. Велике ће тешкоће бити док се све доведе у ред и узме ток онако како то треба. Немам новина, па бринем шта је све са скупштином у Београду и како им иду послови. Кад смо постали овако велики, требали би лепо да се сви сложимо, па да прегнемо на посао и да имамо силну и дивну државу, да нам свет на томе добру завиди. Само молим Бога да не буде раздора, па ће све бити добро. Бринем много за Кајку и децу, е та ме брига лепо уби.

тевала од Србије да распусти друштво звано "Народна одбрана" и да конфискује сва његова средства за пропаганду.

Не знам што сам постао такав, да ми је веома тешко без њих. Просто ми се не живи кад њих нема поред мене.

10. март 1919.

Понедеоник. Сарајево.

Баш једва чекам да одем из Сарајева, тешко ми је овде. Не волим га никако, а седети морам. Негде не идем, разболећу се у овој канцеларији. Досади ми све. Да ли је Мика отишао код Каје и однео ствари. Чекам овај премештај као озебао сунце. Досадило, па се више не може. И Ристић сиромах кука, како би се преместио, а није му ни лако. Вучковић поднео рапорт тражи батаљон. Дакле, никоме се не седи у овом нашем штабу, јер је атмосфера така, да човека гуши и нелагодно се осећа.

Звао ме мајор Јован Ристић на вечеру. Ту му је жена и дете. И они се овде бестрага пате, нема ничега па ни млека.

Данас нам издато наређење да се 12. до подне преселимо у канцеларије Народне одбране и од њих примимо дужност. Кад дође ова сеоба баш мрзим. Волим да претрпим и неку неудобност, само да се не сељакам.

Од Каје и деце немам баш ништа па се много бринем.

14. март 1919.

Петак. Сарајево.

Једнако мислим на Кају и на оне моје црвиће – имам их сада хвала Богу четворо. Не знам ни сам како ми је то дошло, али откако је Душко прешао код нас исто тако мислим на њега као и на своју децу.

Осећам се и малаксао и уморан од силнога посла, то није мало, то је страхота једна. Сад примих и месну команду у Сарајеву. Шта се само у њој има радити, каквих ти ту нема чуда и покора – објаве за путовање свом грађанству, тужбе, страже, лом прави лом и ништа више – решио сам се да поштено истрајем на послу док сам овде, нећу нико да ми каже, ни да помисли да нисам радио онако како треба да радим. Зато се плаћам и то ми је дужност.

Брине ме много овај однос наш са Талијанима, лако можемо доћи до неких комедија, а баш не бих волео да до тога дође. Нада ми је сва у наше савезнике, да неће дати да се дође до тога, ако и они нешто не покарабасе. Бог је добар, па ће нас сачувати свакога зла и беде. Доста је народа изгинуло, е баш не би требало још да гине.

Нема ми још распореда, баш се надах да ће бити скорије, а оно се дуго нешто чека и мути. Сигурно нећу овде сачекати 1. април.

У овој Народној одбрани све неки женски писари и ја имам једну сакалуду у месној команди, куца на машину. Нема се људи, па мука велика. Гледам само колико се натеже, да се попуне места официрима – нема официра па крај. Не знам како ћемо прође са пријемом ових укочених из аустроугарске војске. Ја не знам зашто, али некако не рачунам много на њих. Волео бих да се варам.

У Сарајеву излазе 12 дневних листова, то ме зачуди кад данас чух, али су готово сви латиницом писани, а ја баш не волим да је читам. Не могу никако да се навикнем на њу, па још са штампаним словима борим се како тако, али кад дође писано на неки гадан рукопис, лепо човек да побесни.

Писах Каји и деци.

Шта чекају са овим образовањем жандармерије, што ме једном не одвуче тамо?

Имам канцеларију и собу за спавање, ама на самој Миљацки, те ми је то необично пријатно. Спаваћа соба ми је у приземљу, а канцеларија на I спрату. Веома су обе собе лепе.

Обрадовах се, што ми Каја јавља да Момчило лепо вуче кола и одмах креће, то ми је било на бризи, па и ту бригу пребрину.

У Сарајеву има много лепших зграда него у Београду, али некако нема човек да види ни једну лепу улицу. Разбуцане су јако. Нарочито државне зграде и надлештва су дивна. Има доста богатог света, јевреја и муслимана.

Данас неки суморан дан и киша, боли ме по мало глава.

У недељу 16. марта приређујемо парастос свима погинулим из 2. армије, па се велике припреме чине. Биће заступљене све корпорације у Сарајеву, а чујем да ће неке и са стране доћи.

Што сам данас имао посла, то је страхота једна, то се не памти. Апсолутно човек није у стању да све то постигне и сврши, јер нема физичке могућности, иако хоће да ради.

15. март 1919.

Субота. **Сарајево.**

Синоћ сам морао да идем да однесем кум Милану једну хитну депешу и да се са њиме споразумем. Толико ми је било непријатно, али шта сам могао чинити. Одем код њега, лепо ме је примио, али та вера не упита ни за Кају ни за децу. Баш је безобразан. Страшно је ослабио, изгледа као мртац. Никада горе није изгледао. Не могу да будем паметан, зашто се надуо, кад нити ја, нити Каја нисмо их ничим увредили. Безобразни су па крај.

Данас излази на рапорт п.[пот]пуковник Митић, жали се на Живка. Почео је заплет да се игра. Чим у штабу почне то тужакање, то више није штаб. Једва чекам да ми дође распоред, те да се курталишем и Сарајева и штаба.

Прошле ноћи сам дуго радио, па се јутрос осећам баш уморан.

Данас дође Миливоје Савић, толико сам се обрадовао као да сам видео свога најближег. У овом непознатом свету, па сам пун среће што неко мој дође. Како ли ћу се тек обрадовати кад видим Кају и децу и кад се окупимо заједно.

Каже ми Миливоје да је за мене свршено и да сам премештен за Београд у жандармеријски корпус.

15. Март. Субота. Сарајево. Високо сам морао да и- дем да однесем крм Милана једну китицу детету и да се са њиме савезујем. - Пошто ми је било нестрпљив но, али, шта сам морао гини ти. Одан код неге, лепо ме је прихватио али са вера не утиња ни за Кајучи за децу. Вошч је безобразан. Старашно је слабио, црнеда као мравцац. Мисада горе није црнеда. Непопу да бу- дем тамешти, дашо се каду, кад ниш ја, ниш Кајучи. Моја ниш црнеда. Бобо- бравниш па крај. Данас могао на работу отпушениш Милиш, шале се на Миша. Пошто је зашто да се игра. Ниш штабу постоје ко	познатише, то више није имао. Једва хемам да ми дође радио- ред, те да се купитиштем и Сарајева и штаба. Прошле ноћи сам дуго ра- дио, па се јучерош вештали да ми шале се. Данас дође Миливоје Савић, пошто сам се обрадовао као да сам видео свата карбунца. Новак неговинам светиш, па сам пуш срце што како мајдоше. Ка- ко ми буч се ден обрадовао кад видиш Кајучи децу и кад се окретили заједно. Каме ми Миливоје, да је за мене свршеном да сам пре- мештали за Београд и штабар меритиш теоритиш. 10. Март - Недеља. Сарајево. Данас сам имао један редак дан. Данас је парастос црне-

Извод из бележница Драгољуба Т. Вуковића;
Сарајево, 15. и 16. март 1919. године

16. март 1919.

Недеља. Сарајево.

Данас сам имао један редак дан. Даван је парастос изгинулим борцима. Сва елита сарајевска је била и све корпорације. Било је око 50 попова. Сви присутни цилиндере и црне кравате, црне рукавице. Цео официрски кор са војводом. Земаљска влада, Народна одбрана и све корпорације. Хор је божанствено одговарао. Митрополит са четири владике. У цркву је могао да уђе само онај који је имао улазницу. Диван је парастос био, ако се то може дивним назвати. Војвода је плакао. Цела црква у цвећу, дивно намештена. Ја још нисам видео таквог парастоса. Ја сам са кдтом [командантом] ишао аутомобилом.

17. март 1919.

Понедеоник. Сарајево.

Данас ме позва на телефон ађутант у армији и јави ми да сам одређен за ађутанта целокупне жандармерије у Београд.

Много сам се пута за то нешто обрадовао, али овога пута моје радовање је било на врхунцу. Па ко се не би радовао лепом Београду, па ће Каја доћи, па деца, па лепота једна. Богу хвала кад се само то једном сврши. Ишчекивао сам тај распоред као озебао сунце.

Дође кдт [командант] код мене и каже, како неће да ме разреши док не добије ађутанта. То је збиља безобразлук, видео да сам добро и предано радио, па сад хоће да цеди. Удесићу ја, па ће га писати. Зашто није распоред извршен.

Да је неки други премештен, он би га истог дана разрешио, а ја што издирем као магарац, неће да ме разреши.

Волим што идем у нову команду и код красних људи. Удесићу је као кутију, да ће бити једна милина. Волим и Учу и Окановића. Окановић ме добро зна какав сам на послу. Многи ће нам завидети на уређењу команде.

Па ипак у Сарајеву отмено живи свет. Чуди ме само ово, код њих није никако чуда да женске иду саме у кафану и то девојке из добрих кућа. Ово ми се никако не допада.

18. март 1919.

Уторак. Сарајево.

Данас дође у дивизију акт ове садржине:

Команда
Друге арм. области
Пов. ађ. Бр. 663
17. март 1919. г.
Сарајево.

Команданту Босанске дивизијске области – господин министар војни и морнарице са пов. бр. А.О. бр: 27849 од 7. о.м. изволео је донети ово решење – по потреби службе

Одређујем:

За ађутанта команданта целокупне жандармерије пешад.[ијског] п.[пот]пуковника Драгољуба Т. Вуковића, до сада ађутанта команде Босанске дивиз.[ијске] области.

По запов. кдта [команданта],
Начелник штаба, пуков.[ник]
Мил. Ш. Миловановић

Команда
Босанс. див. обл.
Ађ. бр. 2398

Е пргава човека овог Чедо Марковића, да Бог сваког сачува и саклони. Све му све смета и не ваља, чудан тип. Он је болестан човек, па и сам не би требао да командује веће да се повуче.

Чујем да је Кајава (?) одређен на службу у II армијску област. Зачудило ме је ово, да су га одредили.

Једва чекам само да ме разреше и да одем одавде. Питам данас кад ћу бити разрешен, они се увијају, па не може још, док дође ађутант, те ово, те оно. Ако, могу ја чекати 2–3 дана, само кад сам једном одавде премештен.

19. март 1919.

Среда. Сарајево.

Данас освануо велики снег. Од куда то сад, да буде зима, кад ја треба да путујем, а како су били леви дани.

Чим стигнем у Београд одмах ћу наћи стан, па довести Кају и децу. Једва чекам да једном будемо заједно. Толике године прођоше у овој подвојености, па је то и тешко и боли.

Коња ћу да метем код Мике у коњушницу гарде. Само ми је на бригу, да нађем стан негде близу команде. Морам ангажовати жандарме, да ми они то удесе. Наћи ће они што су на линији и што сваку кућу знају у главу.

Знам добро колико ће се обрадовати моја Каја. Она воли много Београд, као да није Ваљевка, него Београђанка.

Какав ће сада бити распоред трупа, сумњам да ћу икад служити више у Ваљеви, јер нема потребе да у њему буде сада војске.

Још који дан, па ћу видети мој леви Београд.

Толики снег пада и нападао је у Сарајеву, да је то једна страхота. Никад код нас није овако ужасно падао свет. То зато, што треба ја да путујем.

Једва се скрасих у Сарајеву месец дана, јер сам дошао 21. фебруара.

Пише ми Милан да ће у Ваљево и Ужице. Биће ми криво ако га не затекнем у Београду. Волео бих да буде ту, да ми се нађе у прво време, било би добро. Нарочито што се морам потуцати по хотелима, то ми је најгоре.

Ови пусти Талијани, господ их убио, баш нам праве велике сметње. Вала једва чекам да се сврши са овим разграничењем и да видимо наше границе.

Данас била у Сарајеву демонстрација противу Италије. Осуђују њихов поступак. Вичу доле Италија, и како је још не називају, а и заслужили су то потпуно ови мајмунаши. Баш нам дојадише. На чудном ли је месту по положају ова наша земља. Таман се курталишемо једне напасти, оно испадне друга и све тако по нешто. Те Турци, те Бугари, те Грци, те Аустријанци, па сада и Талијани. Е што је много, баш је много за нас мале. Да се човек за исто и чуди и диви шта је све Србија била у стању да поднесе и издржи.

Шири се пегави тифус, мало ли је света страдало још нам само и то треба. Жао ме војника, што их сада због тифуса не пуштају на одсуство. А баш су ти мученици заслужили, да буду пуштени.

Видим ни војницима се Сарајево не свиђа. Тек кажу, ама нема наше Србије нигде, баш нисмо знали шта имамо, док овај свет не прођосмо.

Писари у штабу и војници жале што идем, то ми каже наредник Данило.

Досади лепо човеку мислећи о овим пустим роковима. Те овај извештај тад, онај тад, да се лепо издржати не може.

Почех данас предају дужности мајору Јовану Ристићу, а он одмах почео да кука. Е мој Јоцо, ти тек имаш да кукаш и да умиреш. Није лако, тежак посао ужасно. Дан, ноћ, нема се мира. Радиш једнако, а само ако изгубиш из вида јед-

ну ситницу, одмах лом, као да ниси ништа ни радио. Неблагодарна служба до крајности.

Радујем се и надам се да ћу нову команду лепо да уредим. Знам да ми се неће мешати ни Уча ни Окановић, па ћу да организујем службу, да иде као сат. Лако је тамо и наћи људе за рад и организовати. Тешко беше овамо, кад немаш с ким да радиш, а све се скрхало на тебе, па мука жива и покор. Све сам трчи, заводи, разводи, решавај, да Бог свакога сачува и саклони.

Нареди ми кдт[командант], да сутра са њиме идем на парастос у католичкој цркви, који се даје изгинулим нашим борцима. Да не говорим о Каји, али како ће се деца обрадовати кад будемо заједно.

Не маре за ово мухамеданско становништво у Сарајеву. Некако не живе добро. Често се дешавају изгреди, па чак и то неко убиство неког мухамеданца. Требало би енергично радити да то не буде и да се не дешава. Не ваља та заоштреност.

20. март 1919.

Снег. Четвртак. Сарајево.

Кад само помислим где све нисам био за време свих наших ратова. Прави смо чергари. Где човек све није проводио дане и ноћи. Волим што сам водио дневник, где сам све био, те бар човек с времена на време да то прочита и сети се.

Толико дуго без Каје и деце. Сироти они, и они су се много измучили. Сад кад се прикупимо, ваљда ће боље живети, ја ћу гледати све да учиним, да живе што боље. Бар ће престати ова два трошка, те ће бити више пара.

Морам да правим једно одело чим у Београд стигнем, и то ће ме ђаволски коштати, а баш немам суроново одело.

Нема ађутанта да долази, а ови ме не разрешавају, а ја седим као на трњу, једва чекам да само кренем.

Мрзи ме да путујем, али ипак волим – кад идем својима. Гледам децу иду у школу, па ми мило и мислим на моју децу – кад њих четворо пођу у школу.

Страшне скупоће у овом Сарајеву, то је ужас. Не може човек да изађе на крај, како год окрене не ваља. Сирото ово ситно чиновништво, како оно излази на крај Бог ће га свети знати. Немају да купе само хлеба, а за друго и да не говори човек.

Кућу у Ваљеву сигурно сада нећемо моћи никоме издати, а у Београду морамо плаћати, те се и ту појављује расход већи. Али кад будемо заједно, лако ће се тај расход покрити, јер ја нећу за себе трошити.

Био сам са кдтом[командантом] на парастосу изгинулим борцима у католичкој цркви. Што јес, јес, али им је служба лепа. Црква пуна отмености, седи се, женски хор дивно певао. Оргуље дивно свирале. Лепа им је служба. У цркви апсолутан ред. Сваки зна своје место. Сарајевска елита била је у цркви.

Нисам знао, да оволико госпоштине има у овом Сарајеву. Представке, упознавања. Видех се са Шолом, Жакулом, Миливојем Савићем, Лесковцем и још са пуно познатих личности. На парастосу био и војвода. Седео сам у другој клупи. Служба им је веома кратка, нарочито парастос. Кад шкропе, не чине то водом, него мирисом. Уопште човек прими веома леп утисак и о њиховој вери и о цркви и о свештенству. Свештеници чисти, да је милина погледати их и све школовани људи, све неки доктори теологије. Ја почех овде да набрајам, још мало па да пређем у католичку веру. У хору има око 60–70 женских, певају лепо.

Србијански губици

Србија је мобилисала:	706.343
Југословена	50.000
Црногораца	50.000

Српски губици:

Погинуло и умрло	369.818

Половина од мобилисаних. Значи сваки други је умро или погинуо.

Губици по заробљеничким логорима и код интернираних износе 630.000

Ми смо дали жртава преко милиона.¹⁵

Е сад сам се лепо уцрвљао зашто ме не разрешују. Досади ми седећи овде, што већ једном не идем. Просто бих одлетео у Београд. Неће они из Београда да потегну питање, зашто нисам одмах упућен, па би се ови овде развртали шта их је снашло. Безобразлук, баш на крају, па место да су кавалери, они некавалери.

Звала кдтова [командантова] жена све официре из штаба на чај. Нисам отишао, не волим те комедије и измотавања. Зове ме на чај, имам сто послова и спремам се за пут. Баш ми је до чаја.

Од подне, дивно сунце, баш волим, те да се пролепша кад пођем за Београд и овај снег да се отопи. Све сам предао мајору Ристићу, не радим ништа, а неће да ме разреше дужности.

Вечерас дуже седесмо, испаде као неки мој испраћај, те седесмо до 4 сата.

21. март 1919.

Петак. Лепо. **Сарајево.**

Е поједох се жив, што ме не разрешавају, а не радим готово ништа.

¹⁵ Број жртава у Првом светском рату (војних и цивилних) је био преко 37 милиона – преко 15 милиона мртвих и 22 милиона рањених. У број мртвих улази скоро девет милиона војних жртава и око 6,6 милиона рањених. Силе Антанте су изгубиле више од пет, а Централне силе више од три милиона војника. Број жртава предмет је многих расправа. Србија је изгубила 1.100.000 људи, од тога 460.000 војних жртава и 650.000 цивилних.

Наредио је командант да се под данашњим разрешим од дужности и да сутра по подне путујем. Баш сам се томе обрадовао јако. Да одем у Београд и да скупим моје око себе.

Добих Српске – службене новине и цео сам дан студирао уредбу о жан-дармерији. Морам њу знати, тако рећи напамет. Данас као за инат навалио неки свет да човек не може да му да цевапа. Ко ти све није дошао код мене, те за ово, те за оно. Баш досадише и дотужаше.

22. март 1919.

Киша. Субота. **Сарајево – Босански Брод.**

Данас сам се јавио кдту [команданту] и добио објаву за пут. Вели, да му је жао што идем. Обишао сам све канцеларије и свима казао збогом. Видим по лицима да је некима мило што сам добио Београд, а код других се види таква завист, да човек то није у стању да појми. Свима сам чинио колико год сам могао, али то цукелама баш ништа не помаже. Гад је био, гад и остао.

У 3 сата по подне изађем из штаба – испратише ме до аутомобила: Јова Ристић, Мирко и Стојан Анђелић и одох на станицу. Ужасан ветар и киша.

Воз пошао из Сарајева тек у 5:20 сати. Ветар и киша страховити.

Ујутру у 5:32 стигао воз у Босански Брод 23. марта.

Намучио сам се грозно на путу. Леђа ме и крста толико боле, да је то ужас један. Кашљем много.

23. март 1919.

Недеља. Лепо. **Славонски Брод.**

Чим сам јутрос стигао у Босански Брод, узмем кола за 50 кр да ме одведу у Славонски Брод за загребачки воз. Кад тамо стигнем, извести ме кдт [командант] станице да у 24 сата има само један воз и то тек у 8 увече. Вратим се у варош, беше пијачни дан. Ванредно лепа пијаца. Свега има и све износе опанке, крпе, амове, зелениш, месо и уопште све намирнице.

Смешно ми је било, да им се кафане зову по боји: Црвена кућа, Бела кућа, Жута кућа и тако и офарбане, сто села сто адета. Пада у очи да има веома лепих коња. Свет махом плав. Велика већина у Броду су франковци.¹⁶

Интересантна је ствар, ова силна разлика између Босанског и Славонског Брода, а само их раздваја Савски мост. Док је у Славон[ском] Броду све лепо и прикладно, у Босанском нигде и ништа. Чак нерадо једни другима иду.

Мука ми је страшна овај пут рад[ова]ћу се кад стигнем у Земун.

¹⁶ Франковци: Чиста странка права је назив за националистичку политичку странку која је у Хрватској 1895. године основана након раскола у Странци права. Раскол је изазвала струја на челу с Јосипом Франком, која се залагала за ублажавање дотадашњег бескомпромисног залагања за независну хрватску државу, односно све јаче ослањање на Беч и царску владу.

Дођем на станицу око 7 увече и воза из Загреба нема, нема и нема и чекао сам до 4 сата ујутру 24. марта – пропао сам седећи за прљавим столом са оном масом света, која се гура без икаквог реда.

24. март 1919.

Понедеоник. Лепо. **Славонски Брод – Земун – Београд.**

Пођох око 4:30 сати јутра. Стигох после силне муке у Земун у 4 поподне. Око 6 сати пребацим се лађом у Београд. Ту су ме чекала Микина кола и одем код њега – Зорке. Ту ноћим на канабету у Микину¹⁷ собу и формално сам се ујутру укочио и врат од канабета и цело тело од зиме. Мика био болестан, а нудио ми да он спава на канабету. Нисам хтео, а Зорка не нађе за потребно да ми да једно ћебе, већ сам се покрио мојим шињелом. Страшно. Наљутио сам се ужасно сви нека посла. Ако, ако, ко год ме је ујео није добро прошао, бели неће ни они, а платиће ми, живи смо, за то увек има прилике.

¹⁷ Вуковићев брат